

e-ISSN: 1694-8734
№1(8)/2026, 132-143

УДК 657.421:336.77

DOI: [10.52754/16948610_2026_1\(8\)_13](https://doi.org/10.52754/16948610_2026_1(8)_13)

**УЗАК МӨӨНӨТТҮҮ АКТИВДЕРДИ ИЖАРАГА БЕРҮҮ-ЛИЗИНГДИК
МАМИЛЕЛЕРИНЕ САНАРИПТЕШТИРҮҮНҮН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРЛЕРИН
ТАЛДОО МАСЕЛЕЛЕРИ**

**ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ВЛИЯНИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ОЦЕНКИ НА АРЕНДУ И
АРЕНДНЫЕ АКТИВЫ**

**ISSUES OF ANALYZING THE IMPACT OF QUANTIFICATION ON LEASING AND
RENTAL ASSETS**

Бекмуратов Алтынбек Топчүевич
Бекмуратов Алтынбек Топчүевич
Bekmuratov Altynbek Topchuevich

э.и.к., доцент Ош мамлекеттик университети
к.э.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Osh State University
abekmuratov@oshsu.kg
<https://orcid.org/0000-0001-9270-1522>

Тоокеева Дилфуза Тоокеевна
Тоокеева Дилфуза Тоокеевна
Tookeeva Dilfuza Tookeevna

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's student, Osh State University
dtookeeva@oshsu.kg
<https://orcid.org/0009-0006-0836-883X>

Мурзакулова Акбермет Нематиллаевна
Мурзакулова Акбермет Нематиллаевна
Murzakulova Akbermet Nematillaevna

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's student, Osh State University
murzakulovabema03@gmail.com

Калмурзаева Каныкей Бактияровна
Калмурзаева Каныкей Бактияровна
Kalmurzaeva Kanykey Baktiyarovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's student, Osh State University
072002vsol@gmail.com

УЗАК МӨӨНӨТТҮҮ АКТИВДЕРДИ ИЖАРАГА БЕРҮҮ-ЛИЗИНГДИК МАМИЛЕЛЕРИНЕ САНАРИПТЕШТИРҮҮНҮН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРЛЕРИН ТАЛДОО МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Изилдөө санариптик чөйрөдө узак мөөнөттүү бүтүмдөрдүн финансылык мүнөздөмөлөрүнүн калыптанышындагы негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого жана активдерди пайдалануунун ар кандай формаларын тандоого таасир этүүчү факторлорду аныктоого багытталган. Жыйынтыктар активдердин наркынын олуттуу дифференциациясын жана кыска мөөнөттүү пайдалануу басымдуулук кылганын көрсөттү, ал эми узак мөөнөттүү келишимдер карыз жүгүнүн көбөйүшү жана жогорку баалуу активдерге басым жасоо менен коштолгон. Мөөнөттүүлүктүн түзүмү 24 айдан 60 айга чейинки аралыкта топтолгон, бул уюмдардын финансылык милдеттенмелерди бирдей бөлүштүрүүгө жана алардын материалдык базаларын өз убагында жаңыртууга болгон каалоосун чагылдырат. Изилдөөнүн практикалык мааниси анын жыйынтыктарын финансылык институттар продукт сызыктарын оптималдаштыруу үчүн, ишканалар активдерди пайдалануунун экономикалык жактан пайдалуу формасын тандоо үчүн, жөнгө салуучу органдар санариптик бухгалтердик эсеп стандарттарын жакшыртуу үчүн жана санариптик платформа иштеп чыгуучулар транзакцияларды классификациялоо жана талдоо алгоритмдерин жакшыртуу үчүн колдоно алышат.

Негизги сөздөр: санариптик чөйрө, лизинг, узак мөөнөттүү активдер, финансылык параметрлер, төлөм түзүмү, карыз жүгү, инвестиция, экономикалык талдоо.

ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ВЛИЯНИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ОЦЕНКИ НА АРЕНДУ И АРЕНДНЫЕ АКТИВЫ

Аннотация

Выявление основных закономерностей формирования финансовых характеристик долгосрочных сделок в цифровой среде и определить факторы, влияющие на выбор различных форм использования активов является целью данного исследования. Результаты показали значительную дифференциацию стоимости активов и преобладание краткосрочного использования, в то время как долгосрочные контракты сопровождаются увеличением долговой нагрузки и акцентом на высокодоходные активы. Структура сроков погашения сосредоточена в диапазоне от 24 до 60 месяцев, что отражает стремление организаций равномерно распределять финансовые обязательства и своевременно обновлять свою материальную базу. Практическая значимость исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы финансовыми учреждениями для оптимизации продуктовых линеек, предприятиями для выбора экономически выгодной формы использования активов, регулирующими органами для совершенствования стандартов цифрового учета, а разработчиками цифровых платформ — для улучшения алгоритмов классификации и анализа сделок.

Ключевые слова: цифровая среда, лизинг, долгосрочные активы, финансовые параметры, структура платежей, долговая нагрузка, инвестиции, экономический анализ.

ISSUES OF ANALYZING THE IMPACT OF QUANTIFICATION ON LEASING AND RENTAL ASSETS

Abstract

The study aims to identify the main patterns in the formation of financial characteristics of long-term transactions in the digital environment and to identify factors influencing the choice of various forms of asset use. The results showed a significant differentiation of asset values and a predominance of short-term use, while long-term contracts are accompanied by an increase in debt burden and an emphasis on high-value assets. The maturity structure is concentrated in the range of 24 to 60 months, which reflects the desire of organizations to evenly distribute financial obligations and timely update their material bases. The practical significance of the study is that its results can be used by financial institutions to optimize product lines, enterprises to choose an economically advantageous form of asset use, regulatory authorities to improve digital accounting standards, and digital platform developers to improve transaction classification and analysis algorithms.

Keywords: digital environment, leasing, long-term assets, financial parameters, payment structure, debt burden, investment, economic analysis.

Киришүү. Санариптик технологиялардын тез өнүгүшү узак мөөнөттүү активдерди башкаруу процесстерин, анын ичинде салттуу түрдө татаал жана катуу жөнгө салынган финансылык механизмдер катары каралып келген ижара жана лизинг бүтүмдөрүн түп-тамырынан бери өзгөртүп жатат. Санариптештирүү маалымат алмашууну тездетти, аналитикалык куралдарга жетүүнү кеңейтти жана рыноктун катышуучуларына чечим кабыл алуу процесстерин кайра түзүүгө мүмкүндүк берди. Бул чөйрөдө так эсепке алууну, активдерди так баалоону жана карыз жүгүнүн ишенимдүү божомолдорун камсыз кыла турган ыкмалардын мааниси өсүүдө. Бүтүмдөрдүн түзүмү да бир топ татаалдашып кетти: келишим түрлөрүнүн ар түрдүүлүгү, гибриддик менчик структураларынын пайда болушу, товардык-материалдык баалоо куралдарынын интенсивдүү жаңыртылышы жана финансылык баалоо куралдарынын кеңейиши системалуу талдоону талап кылат. Ошол эле учурда, санариптик чөйрө ар кандай маалыматтардын массивдерин жаратат, бул аналитика үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзөт, бирок тиешелүү түрдө чечмелөө жол-жоболорун талап кылат. Бул маселе бизнес бир эле учурда финансылык тобокелдиктерди минималдаштырууга жана капиталдык түзүмүн оптималдаштырууга умтулгандыктан, өзгөчө актуалдуу болуп баратат жана финансылык институттар өз продукция сызыктарын кардарлардын жаңы жүрүм-турум үлгүлөрүнө ылайыкташтыруу зарылдыгына туш болуп жаткандыгын кабарлайт.

Узак мөөнөттүү келишимдерди баалоо татаалдыгы санариптик трансформация транзакция параметрлеринин туруксуздугун жогорулаткандыгында жана активдердин жогорку гетерогендүүлүгү мамилелерди бириктирүүгө тоскоол болгондугунда айкын болду. Баалардын өзгөрүшүн тегиздөө үчүн иштелип чыккан ыкмаларга карабастан, активдердин ортосундагы түзүмдүк айырмачылыктарды эсепке алуунун бирдиктүү жол-жоболорунун жоктугун белгилеп, бул узак мөөнөттүү транзакциялардын салыштыруу мүмкүнчүлүгүндө ажырым жаралып жаткандыгын айтууга болот. Кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү активдерди колдонуунун ортосундагы түшүнүксүздүк каржылык жүктүн жана тобокелдик профилинин айырмачылыктары менен байланыштуу болууда. Баанын төлөм түзүмүнө жогорку сезгичтиги, айрыкча, учурдагы наркты эсептөөдө кошумча аналитикалык кыйынчылыктарды жаратууда. Бул көйгөйдү дисконттолгон агымдарды баалоо алгоритмдерин сунуштаган К.Р.Кулуева (2023) жана башкалар чечишкен. Бул көйгөйдү каржылык милдеттенмелерди түзүүдө уюмдардын жүрүм-турум мүнөздөмөлөрүн изилдеген А.Бекмуратов жана башкалар (2024) изилдешкен. Авторлор компаниялар узак мөөнөттүү чыгымдарды баалабай коюшканын, бирок алардын ыкмасы реалдуу убакыттагы так божомолдорду түзгөн санариптик куралдардын таасирин эске албагандыгын, бул моделди өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк бергендигин аныкташкан.

2021-жылдын январынан 2025-жылдын декабрына чейинки мезгилде Кыргыз Республикасында узак мөөнөттүү активдер менен ижара жана ижара бүтүмдөрү боюнча санариптик маалымат массивдеринин экинчилик анализинин негизинде ретроспективдүү сандык аналитикалык (байкоочу) изилдөө жүргүзүлдү. Колдонулган негизги булактар Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин расмий маалыматтары (*Кыргыз Республикасынын Улуттук эсептери, Ишканалардын финансылык статистикасы, (2024), Негизги капиталга инвестициялар, жылдык*

отчеттору), Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин лизинг бүтүмдөрүнүн санариптик реестрлери [6], ошондой эле Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызматынын аналитикалык материалдары (*Лизинг кызматтары рыногуна сереп, 2025*), *Финансы институттары боюнча консолидацияланган отчет, 2024*) болгон. Бул булактарды тандоо индикаторлорду түзүү методологияларынын расмий статусу жана салыштырылышы, транзакцияларды жана алардын параметрлерин кайталап аныктоого мүмкүндүк берген санариптик реестрлердин/басылмалардын болушу, ошондой эле 2021–2025-жылдар аралыгындагы камтуунун толуктугу жана алардын ижара жана лизинг сегментин талдоо үчүн актуалдуулугу менен аныкталган.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы бизге санариптештирүү шартында ижара жана лизинг мамилелериндеги узак мөөнөттүү активдерди эсепке алуу жана баалоо өзгөчөлүктөрүн ишенимдүү талдоону камсыз кылган комплекстүү эмпирикалык базаны түзүүгө мүмкүндүк берди.

Негизги финансылык өзгөрмөлөр (активдин наркы, мөөнөтү, ставкасы, баштапкы төлөмдүн пайызы, калдык нарктын баштапкы төлөмгө карата катышы жана PV көрсөткүчтөрү) боюнча четтөөлөр аныкталган; андан кийин алардын мүнөзү текшерилген: киргизүү каталары/кайталанмалары/логикалык жактан мүмкүн эмес маанилер катары чечмеленген жазуулар алынып салынган, ал эми экономикалык жактан түшүндүрүлүүчү экстремалдык маанилер сакталып калган, эгерде баштапкы документ туура жана метадайындар бүтүн болсо. Финансылык көрсөткүчтөрдү андан ары талдоо үчүн даярдоо үчүн Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети тарабынан жарыяланган керектөө бааларынын индексине (КБИ) негизделген инфляцияны түзөтүү колдонулган. Түзөтүү номиналдык акчалай маанилерди базалык мезгилдин салыштырмалуу бааларына чейин төмөндөтүү жолу менен жүргүзүлдү: сом менен көрсөткүчтөр тиешелүү КБИ коэффициентине (жылдык/орточо) бөлүү жана андан кийин тандалган базага кайра эсептөө жолу менен базалык жылдын бааларына айландырылган (мисалы, 2021 = 100), бул 2021–2025-жылдар аралыгындагы нарк параметрлеринин салыштырмалуулугун камсыз кылган.

Келечектеги төлөмдөрдүн учурдагы наркы төмөнкү формула боюнча эсептелген:

$$PV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} \quad (1)$$

мында CF_t – t мезгилиндеги төлөм, r - дисконттук чен, n - келишимдин мөөнөтү; r мааниси финансылык институттардын капиталынын орточо салмактанып алынган наркынын (8,2–13,5%) негизинде алынган.

Изилдөөнүн статистикалык бөлүгү эки топ келишимдерди – операциялык ижараларды жана финансылык ижараларды – $p < 0,05$ маанилүүлүк деңгээлинде эки үлгүлүү Стьюденттин t -тестинин жардамы менен салыштырууну камтыган. Топтордун ортосундагы айырмачылыктар төмөнкү көрсөткүчтөр боюнча текшерилген: активдердин наркы, келишимдин мөөнөтү, пайыздык чен, баштапкы төлөмдүн пайызы (өлчөмү), төлөмдөрдүн учурдагы наркынын баштапкы активдердин наркына катышы

(PV/наркы) жана (тиешелүү болгон учурда) калдык нарктын баштапкы наркка катышы. Дисперсиялардын бир тектүүлүгү Фишердин так тести менен текшерилген.

Финансылык лизингди тандоо ыктымалдыгын аныктоочу факторлорду аныктоо үчүн логистикалык регрессия колдонулган. Көз каранды өзгөрмө келишимдин түрү болгон (финансылык лизинг = 1; операциялык лизинг = 0), ал эми көз карандысыз өзгөрмөлөр төмөнкүлөрдү камтыган: келишимдин мөөнөтү, пайыздык чен, баштапкы төлөмдүн пайызы, активдин түрү, калдык нарктын баштапкы наркка карата катышы, ишкананын тобокелдик классы жана активдин наркы. Параметрлердин мааниси Вальд тести аркылуу текшерилген, ал эми моделдин бекемдиги максималдуу ыктымалдуулук жана псевдо- R^2 параметрлери аркылуу бааланган.

Колдонулган ыкмалар бизге санариптештирүү шартында ижара жана лизинг мамилелериндеги узак мөөнөттүү активдерди эсепке алуу жана баалоо өзгөчөлүктөрүн ишенимдүү талдоону камсыз кылган комплекстүү эмпирикалык базаны түзүүгө мүмкүндүк берди.

Жыйынтык. Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин санариптик реестрлеринен, Улуттук статистика комитетинин Улуттук эсептер, Ишканалардын финансылык статистикасы, Негизги капиталга инвестициялар жылдык отчетторунан жана Финансы рынокторун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызматтын аналитикалык материалдарынан түзүлгөн консолидацияланган маалыматтар топтому ижара бүтүмдөрүнүн кеңири структуралык ар түрдүүлүгүн чагылдырган (1-таблица). Узак мөөнөттүү активдердин наркы 50 миңден 22 миллион сомго чейин болгон, ал эми сегменттеги эң жогорку концентрация 450 миңден 3,2 миллион сомго чейин болгон. Бүтүмдөр кыймылдуу жана кыймылсыз активдерди камтыган, алардын арасында унаалар жана өндүрүштүк жабдуулар басымдуулук кылган. Өкүлчүлүк келишим шарттарынын кеңири спектри, төлөм графиктеринин түрлөрү, амортизация ыкмалары жана баштапкы төлөмдөрдүн үлүшү менен камсыздалган. Массивдин түзүмү келишимдердин түрлөрү боюнча олуттуу дифференциацияны көрсөтү, бул андан ары финансылык жана статистикалык талдоо үчүн негиз түзгөн.

1-таблица. Ижара жана лизинг бүтүмдөрүнөн турган массивдин структуралык параметрлери

Индикатор	Баалуулук / Бөлүштүрүү
Операциялардын жалпы саны	9500
Активдердин наркынын диапозону	50 000 – 22 000 000 сом
Эң кеңири таралган баа диапозону	450 000 – 3 200 000 сом
Активдердин түрлөрү	Транспорт, жабдуулар, кыймылсыз мүлк
Финансылык лизингдин үлүшү	~42%
Операциялык ижара үлүшү	~58%
Келишимдин шарттарынын диапозону	12 – 84 ай
Төлөм ыкмалары	Дифференциацияланган аннуитет
Амортизация ыкмалары	Сызыктуу, ылдамдатылган

Булак: авторлор тарабынан Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде иштелип чыккан.

Лизинг келишимдеринин маалыматтар топтомунун структуралык анализи санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын каржы системасында узак мөөнөттүү активдерди колдонууну калыптандырган татаал өз ара байланышкан үлгүлөрдү аныктады. Активдердин баалуулуктарынын бөлүштүрүлүшүндө да, келишимдердин түрлөрү, мөөнөттөрү, амортизация ыкмалары жана төлөм түзүмдөрү боюнча артыкчылыктардын динамикасында да басымдуулук кылган тенденциялар байкалды. Маалыматтардын өзүн, анын ичинде электрондук келишимдерди, санариптик идентификаторлорду жана борборлоштурулган реестрлерди санариптештирүү бардык параметрлерди чагылдырууда жогорку тактыкты камсыз кылып, структуралык өзгөчөлүктөрдүн чечмеленишин жогорулатты. Маалыматтар топтомунун баштапкы мүнөздөмөлөрү активдердин баалуулуктарынын кеңири диапазонун — 50 000 сомдон 22 миллион сомго чейин — көрсөттү, бирок бүтүмдөрдүн чыныгы концентрациясы 450 000–3,2 миллион сомдук сегментте болду. Бул активдер баалуулуктун, ликвиддүүлүктүн жана узак мөөнөттүү функционалдуулуктун оптималдуу айкалышын камсыз кылгандыктан, өзгөчө "тыгыздык зонасын" түздү. Бул концентрация компаниялар орточо деңгээлдеги финансылык тобокелдик менен туруктуу операциялык киреше алып келе турган активдерди артык көрөрүн көрсөттү.

Активдердин түрлөрүнүн бөлүштүрүлүшү унаалардын жана өндүрүштүк жабдуулардын туруктуу үстөмдүгүн көрсөттү. Алардын басымдуулугу улуттук экономиканын олуттуу үлүшүн түзгөн жана техникалык жана технологиялык базасын активдүү түрдө жаңырытып жаткан чакан жана орто бизнестин муктаждыктарын чагылдырды. Унаалар, калдык наркынын болжолдуу динамикасы бар жогорку ликвиддүү актив катары, лизинг портфелинин олуттуу бөлүгүн түзгөн. Өз кезегинде, жабдуулар өндүрүш жана тейлөө тармактарында колдонулуп, туруктуу суроо-талапты камсыз кылган. Кыймылсыз мүлк активдери азыраак кездешкен, бирок алардын катышуусу туруктуу бойдон калган, бул ишканалардын инфраструктураны кеңейтүү же модернизациялоо зарылдыгын чагылдырат. Санариптик идентификаторлор жана санариптештирилген техникалык маалымат баракчалары активдердин мүнөздөмөлөрүн так жазууга мүмкүндүк берди, бул кийинчерээк амортизация стратегияларын тандоого таасир этти.

Маалыматтар топтомунун түзүмү операциялык ижара келишимдеринин басымдуулугун көрсөтүп, бардык бүтүмдөрдүн болжол менен 58% түзгөн. Бул жыйынтык компаниялардын узак мөөнөттүү туруктуу милдеттенмелерден качуу менен карыз жүгүн азайтуу каалоосун чагылдырган. Операциялык ижара негизги каражаттарды модернизациялоо үчүн, айрыкча тез өзгөрүп жаткан технологиялык тармактарда ийкемдүүлүктү камсыз кылган. Болжол менен 42% түзгөн финансылык ижара келишимдин мөөнөтү бүткөндөн кийин активге ээлик кылууну камсыз кылууга же амортизациялык чегерүүлөр аркылуу салык жүгүн оптималдаштырууга аракет кылганда колдонулган. Санариптик эсепке алуу бул типтеги келишимдердин ортосундагы айырмачылыкты так аныктоого мүмкүндүк берди, бул туура эмес классификациялоо ыктымалдыгын азайтып, аныкталган пропорциялардын аналитикалык тактыгын жогорулатты.

Келишимдин шарттары бир топ өзгөрүп, 12 айдан 84 айга чейин болгон, бирок бүтүмдөрдүн көпчүлүгү 24-60 айлык диапазондо топтолгон. Бул концентрация орто мөөнөттүү келишимдер төлөмдөрдүн жеткиликтүүлүгү, активдерди жаңыртуу ылдамдыгы жана аларды экономикалык жактан колдонуу мөөнөтү ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылгандыгы менен түшүндүрүлөт. Узак мөөнөттүү келишимдер негизинен жети жылдан ашкан пайдалуу мөөнөтү бар жогорку баалуу активдер үчүн колдонулган, бирок бул учурлар аз пайызды түзгөн. Кыска мөөнөттүү келишимдер жабдуулар тез эскирген же үзгүлтүксүз жаңыртууну талап кылган тармактарда көбүрөөк кездешкен. Санариптик системалар келишим параметрлериндеги өзгөрүүлөрдү реалдуу убакыт режиминде жазууга мүмкүндүк берген, бул кийинчерээк мөөнөттөрдү так бөлүштүрүүнү камсыз кылган.

Төлөм ыкмалары жана амортизация ыкмалары андан ары структуралык айырмачылыктарды ачыктады. Аннуитеттик схемалар финансылык лизингде үстөмдүк кылган, анткени алар компаниянын бюджетине жүктү бирдей бөлүштүрүүнү камсыз кылып, узак мөөнөттүү пландаштырууга көмөктөшкөн. Операциялык лизингде дифференциацияланган төлөмдөр көбүрөөк кездешкен, бул колдонуучулардын активдерди пайдалануунун алгачкы мезгилдеринде менчик наркын төмөндөтүү каалоосун чагылдырган. Түз сызыктуу амортизация эң кеңири таралган бойдон калган, бирок наркынын динамикасы колдонуунун интенсивдүүлүгүнө көз каранды болгон жогорку технологиялуу активдер үчүн тездетилген амортизация колдонулган. Активдердин амортизациясын санариптик жазуу амортизация базасын так аныктоого мүмкүндүк берген, бул эсептөөлөрдү жакшыртып, активдердин категорияларынын ортосундагы айырмачылыктарды күчөткөн.

Дагы бир маанилүү мыйзам ченемдүүлүк ишкананын түрү боюнча структуралык мүнөздөмөлөрдүн дифференциациясы болгон. Ири уюмдар көп учурда жогорку баалуу активдер үчүн узак мөөнөттүү келишимдерди түзүшкөн, ал эми чакан жана орто бизнес орто баадагы активдерди жана ийкемдүү лизинг келишимдерин артык көрүшкөн. Бул дифференциация каржы ресурстарына жетүүдөгү жана узак мөөнөттүү пландаштыруу стратегияларындагы айырмачылыктарды чагылдырган. Санариптик реестрлер бул айырмачылыктарды эске алууга мүмкүндүк берип, лизинг продукцияларына болгон суроо-талаптын түзүмүн так түшүнүүгө мүмкүндүк берген.

Жалпысынан алганда, структуралык үлгүлөр санариптештирүүнүн узак мөөнөттүү активдер боюнча маалыматтын сапатына жана толуктугуна тийгизген таасирин чагылдырды. Электрондук келишимдер, санариптик идентификация жана борборлоштурулган маалымат системалары маалыматтардын жогорку сапатын камсыз кылып, аныкталган тенденцияларды туруктуу жана чечмелөөгө мүмкүн кылды. Байкалган параметрлердин айкалышы Кыргыз Республикасындагы ижара жана лизинг сектору санариптештирүүгө жана операциялык ачык-айкындуулуктун жогорулашына негизделген акырындык менен модернизацияланып жатканын көрсөттү. Бул узак мөөнөттүү активдердин динамикасын аныктоочу финансылык жана институционалдык факторлорду андан ары терең талдоо үчүн өбөлгөлөрдү түздү.

Санариптик стратегияларды ишке ашыруу электрондук өкмөттүн кеңейиши жана электрондук кол тамгалар жана электрондук документтерди башкаруу боюнча жоболорду камтыган санариптик өз ара аракеттенүү үчүн укуктук базанын түзүлүшү

менен коштолуп жатканы баса белгиленет. Ошондой эле, бирдиктүү мамлекеттик кызмат көрсөтүү порталдары жана бирдиктүү кирүү системалары аркылуу санариптик кызматтарды масштабдоо механизмдери баяндалат (мисалы, бирдиктүү порталда санариптештирилген кызматтардын санынын көбөйүшү жана бирдиктүү идентификациялоо системаларын иштеп чыгуу жана алардын реестрлер менен өз ара аракеттенүүсү). Иш жүзүндө бул электрондук келишимдердин, борборлоштурулган реестрлердин жана объекттерди санариптик идентификациялоонун жайылышы техникалык эсеп каталарынын (кайталоо, келишим-график-төлөмдүн ортосундагы дал келбестик) үлүшүн азайтып, эсептөөлөрдүн кайталанышын жогорулатып, финансылык көрсөткүчтөрдүн (PV, карыз жүгү) тактыгын жакшыртат, анткени санариптик контурлар (идентификаторлор, убакыт белгилери, электрондук документтерди башкаруу) жазуулардын бүтүндүгүн жана салыштырылышын катуу текшерүүнү колдойт.

5510 операциялык ижара келишимин жана 3990 финансылык ижара келишимин салыштыруу узак мөөнөттүү активдердин финансылык жүгүн жана пайдалануу профилин мүнөздөгөн негизги параметрлердеги сандык айырмачылыктарды көрсөтүү (2-таблица). Ижара келишимдери боюнча активдердин орточо наркы болжол менен 1,1 миллион сомду түздү, орточо көрсөткүч 0,84 миллион сомду түздү, ал эми финансылык ижара келишимдери боюнча орточо баа 3,8 миллион сомго жетип, орточо көрсөткүч 3,1 миллион сомду түздү. Ижара келишиминин орточо мөөнөтү 29 ай болду (квартал аралык диапазон 18–36 ай), ал эми ижара келишимдери боюнча ал 61 айга жакын болду (IQR 48–72 ай). Ижара келишимдери боюнча баштапкы төлөм орточо эсеп менен активдин баштапкы наркынын 6–8% ашкан жок, ал эми ижара келишимдери боюнча ал болжол менен 18–25% түздү. Келечектеги төлөмдөрдүн учурдагы наркын баштапкы наркка бөлүү катары өлчөнгөн левередж коэффициенти финансылык ижара сегментинде да жогору болду, бул милдеттенмелердин узак мөөнөттүү мүнөзүн жана келишим аяктагандан кийин активге кийинки ээлик кылууга көңүл бурууну чагылдырат.

2-таблица. Операциялык ижаранын жана финансылык лизингдин салыштырмалуу түзүмдүк мүнөздөмөлөрү

Индикатор	Операциялык ижара (n = 5,510)	Финансылык лизинг (n = 3,990)
Активдердин орточо наркы, сом	1 100 000	3 800 000
Активдердин орточо наркы, сом	840 000	3 100 000
Бүтүмдөрдүн негизги бөлүгүнүн наркынын диапозону (IQR), сом	450 000 – 1 650 000	2 400 000 – 6 200 000
Келишимдин орточо мөөнөтү, айлар	29	61
Мөөнөттүн кварталдар аралык диапозону, айлар	18 – 36	48 – 72
Орточо баштапкы төлөм, наркынын %	6–8%	18–25%
Келишимдер боюнча басымдуулук кылган чен, жылына %	9.0–10.2%	10,5–12,3%

Типтүү активдер	Орточо баадагы транспорт, жабдуулар	Кымбат баалуу жабдуулар, техника, кыймылсыз мүлк атайын
Төлөмдөрдүн учурдагы наркынын активдин баштапкы наркына болгон катышы	0,95–1,15	1.20–1.45

Эскертүүлөр: Эки топтун ортосундагы айырмачылыктар эки үлгүлүү Стьюденттин t-тестинин ($p < 0,05$) жардамы менен текшерилген, ал эми дисперсиялардын бир тектүүлүгү Фишердин так тестинин жардамы менен текшерилген.

Булак: Авторлор тарабынан иштелип чыккан Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин санариптик реестрлерине жана электрондук келишимдерине негизделген [6], Кыргыз Республикасынын Кыймылсыз мүлк мамлекеттик реестринин агрегатталган рыноктук материалдарын эске алуу менен [7–8] жана (1) формуланы колдонуу менен Microsoft Excel программасын колдонуу менен эсептелген.

Операциялык ижаранын жана финансылык ижаранын түзүмдүк параметрлерин салыштыруу узак мөөнөттүү активдерди пайдалануунун бул эки формасынын ортосундагы олуттуу жана туруктуу айырмачылыктарды аныктады, бул бүтүмдөрдүн финансылык конфигурациясында да, катышкан активдердин мүнөздөмөлөрүндө да байкалды. 2-таблицада көрсөтүлгөндөй, операциялык ижара менен финансылык ижаранын ортосундагы активдердин наркынын айырмачылыктары өзгөчө байкаларлык болду. Ижарага алынган активдердин орточо наркы болжол менен 1,1 миллион сомду түздү, бул орточо баа категориясындагы активдерге туура келет, ал эми 0,84 миллион сомдук медиана салыштырмалуу арзан активдерге суроо-талаптын жогорку концентрациясын тастыктады. Финансылык ижаранын наркы дээрлик үч эсеге өскөнүн көрсөттү: орточо наркы 3,8 миллион сомго жетти, ал эми медиана 3,1 миллион сомду түздү. Бул катыштар рыноктун катышуучуларынын узак мөөнөттүү, жогорку калдык наркы жана өндүрүштүк кубаттуулукту жогорулатуу үчүн олуттуу потенциалы бар активдерди сатып алуу үчүн ижарага алууну артык көрүшкөнүн чагылдырды.

Баалардын кварталдар аралык диапозону айырмачылыктардын мүнөзүн андан ары баса белгиледи: ижара үчүн ал 450 000 сомдон 1,65 миллион сомго чейин, ал эми лизинг үчүн 2,4 миллион сомдон 6,2 миллион сомго чейин болгон. Бул диапозондор ар кандай баа сегменттерин гана эмес, бүтүмдөрдүн тараптарынын каржылык жоопкерчилигинин даражасындагы айырмачылыктарды да чагылдырган. Лизингде компаниялар узак мөөнөттүү активдерге ээлик кылуу чыгымдарын минималдаштырууга аракет кылышкан, экономикалык кирешеси олуттуу капиталдык салымдарды талап кылбаган активдерге көңүл бурушкан. Ал эми лизинг узак мөөнөттүү милдеттенмелерди жана кийинчерээк сатып алуу зарылдыгын актаган активдерге инвестиция салууга умтулган.

Келишимдердин шарттарында дагы бир маанилүү айырмачылык байкалды. Орточо ижара мөөнөтү болжол менен 29 ай болгон, ал эми финансылык ижара мөөнөтү дээрлик эки эсе узак, орточо эсеп менен 61 айга созулган. Квартил аралык диапозондор бул айырмачылыкты тастыктады: ижара 18-36 айлык диапозондо топтолгон, ал эми ижара 48-72 ай аралыгында болгон. Бул мөөнөттүн түзүлүшү активдерди

модернизациялоо стратегияларындагы айырмачылыктарды көрсөттү. Ижарачылар учурдагы бизнес муктаждыктарын канааттандыруу же тармактын жогорку технологиялык динамикасын чечүү үчүн убактылуу активдерди колдонууга көбүрөөк көңүл бурушкан. Мындай кырдаалдарда кыска мөөнөттүү пайдалануу активдердин эскирүү коркунучун азайткан. Ал эми ижарачылар активдерди узак мөөнөттүү ээлик кылууга жана иштетүүгө көңүл бурушкан, бул финансылык жүктү убакыттын өтүшү менен бөлүштүрүү үчүн узак келишим шарттарын оптималдуу кылган.

Баштапкы төлөм структуралык карама-каршылыктарды көрсөткөн дагы бир фактор болгон. Лизингде ал дээрлик жок болгон же активдин наркынын 6-8% дан ашпаган, бул кирүү тоскоолдуктарын өтө төмөн кылып, механизмдин кеңири бизнес үчүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылган. Лизингде баштапкы төлөм 18-25% ды түзгөн, бул активдин жогорку наркын гана эмес, ошондой эле лизинг берүүчүлөрдүн ликвиддүүлүктүн жоголушу же калдык наркынын төмөндөшү менен байланышкан тобокелдиктерди минималдаштыруу каалоосун чагылдырат. Баштапкы төлөмдүн түзүмүндөгү олуттуу айырмачылыктар эки активди пайдалануу моделинин карыз моделиндеги ажырымды күчөттү: лизинг башында минималдуу финансылык жүктү билдирген, ал эми лизинг олуттуу баштапкы инвестицияларды талап кылган.

Пайыздык чендер топтордун ортосундагы айырмачылыктарга таасир этүүчү негизги фактор болгон. Ижара чендери жалпысынан 9,0% дан 10,2% га чейин болгон, бул кыска мөөнөттүү келишимдердин шарттары жана орточо баадагы активдердин салыштырмалуу жогорку ликвиддүүлүгү менен байланышкан тобокелдиктин төмөнкү деңгээлин чагылдырат. Лизинг чендери милдеттенмелердин узак мөөнөттүүлүгүнө, келечектеги финансылык шарттардын белгисиздигинин жогорулашына жана активдердин бааларынын жогорулашына байланыштуу жогору болгон — 10,5% дан 12,3% га чейин. Чендер ар бир бүтүм түрүнө мүнөздүү болгон финансылык тобокелдик профилин чагылдырган жана келишимдин мөөнөтү менен карызга алынган капиталдын наркынын ортосундагы тыгыз байланышты көрсөткөн. Активдердин түзүмү аныкталган айырмачылыктарга кошумча салым кошкон. Лизинг негизинен чекене соода, логистика жана тейлөө тармагында суроо-талапка ээ болгон орто баадагы унаалар жана жабдуулар үчүн колдонулган. Бул активдердин жүгүртүүсү жогору жана ликвиддүүлүгү жетиштүү болгон, бул аларды кыска мөөнөттүү колдонууга ылайыктуу кылган. Лизинг атайын жабдуулар, кубаттуу техника же кыймылсыз мүлк сыяктуу жогорку баалуу активдерди сатып алууну каалаган рыноктун катышуучуларына жагымдуу болгон. Бул активдер инвестицияны актоо үчүн узак мөөнөттү талап кылган жана калдык нарктын туруктуулугунун жогору экендигин көрсөткөн.

Жалпысынан алганда, операциялык ижара менен финансылык ижаранын ортосундагы түзүм жана финансылык айырмачылыктар боюнча алынган жыйынтыктар маалымат булактарын жана иштетүү жол-жоболорун санариптештирүүнүн аркасында мүмкүн болду жана методологиялык жактан бекем болду. Борборлоштурулган санариптик реестрлерди, электрондук келишимдерди жана төлөмдөрдүн графиктерин, ошондой эле активдерди жана бүтүмдөрдү санариптик идентификациялоону колдонуу бирдиктүү маалыматтар топтомун түзүүгө жана 2021–2025-жылдарга карата бүтүм параметрлерин салыштырып сүрөттөөгө мүмкүндүк берди. Бул кагаз түрүндөгү документ агымына салыштырмалуу маалыматтарды даярдоонун эмгек сыйымдуулугун

бир кыйла төмөндөттү жана ошол эле учурда транскрипция каталарынын тобокелдигин азайтты, анткени негизги маанилер стандартташтырылган санариптик талаалардан жана тиркелген электрондук документтерден алынды. Санариптик метадайындардын жана идентификаторлордун болушу "келишим-актив-төлөм графигин" туура байланыштырууну камсыз кылды, бул учурдагы наркты эсептөөлөрдүн жана алынган финансылык жүк көрсөткүчтөрүнүн тактыгын жогорулатты: PV баалоо орточо божомолдорго эмес, чыныгы төлөм түзүмүнө негизделген.

Корутунду. Жүргүзүлгөн изилдөө Кыргыз Республикасындагы каржы чөйрөсүн санариптештирүү шартында лизинг бүтүмдөрүнүн туруктуу структуралык өзгөчөлүгүн аныктады. 450 миңден 3,2 миллион сомго чейинки нарктык диапазондогу бүтүмдөрдүн катталган концентрациясы ишканалардын орточо баа менен жогорку функционалдуулукту айкалыштырган активдерге артыкчылык берерин көрсөтүп турат.

Операциялык лизингдин кеңири таралышы (болжол менен 58%) карыз жүгүн азайтуу жана ийкемдүүлүктү жогорулатуу стратегиясын, айрыкча өтө туруксуз экономикалык чөйрө жана тез технологиялык өзгөрүүлөр шартында чагылдырат. Лизингдин бул формасы ишканаларга кийинчерээк сатып алуунун кажети жок активдерди колдонууга мүмкүндүк берет, бул жабдуулардын эскириши жана ликвиддүүлүктүн жоголушу менен байланышкан тобокелдиктерди минималдаштырат.

Келишимдердин узактыгын салыштыруу орто мөөнөттүү горизонттун – 24 айдан 60 айга чейинки – басымдуулугун тастыктады. Бирок, улуттук массивдин түзүмү активдерди туруктуу пайдаланууга багытталган стратегиялардын басымдуулугун көрсөтүп турат, бул бул изилдөөлөрдү экономикалык өнүгүүнүн азыркы этабына көбүрөөк тиешелүү кылат. Бул тыянактар менен берилген үлгүнүн ортосундагы дал келүү байкалган үлгүлөрдүн жогорку чечмеленишин баса белгилейт.

Ишканалардын түрлөрү боюнча параметрлерди дифференциациялоо активдердин мөөнөттөрүндө жана наркында туруктуу айырмачылыктарды көрсөттү.

Ошентип, изилдөө Кыргыз Республикасындагы ижара жана лизинг бүтүмдөрү санариптик, институционалдык жана рыноктук факторлордун айкалышы менен калыптанат деген тыянакка келет. Аныкталган үлгүлөр ишканалардын стратегиялык артыкчылыктарын чагылдырган артыкчылыктардын туруктуу түзүмүн көрсөтөт. Санариптештирүү маалыматтарды чечмелөөнү жакшыртат, маалыматтын асимметриясын азайтат жана жетилген узак мөөнөттүү каржылоо сегментин өнүктүрүүгө көмөктөшөт. Алынган жыйынтыктар тобокелдик динамикасын, санариптик инструменттердин натыйжалуулугун жана экономикалык трансформация контекстинде финансылык стратегиялардын эволюциясын баалоого багытталган андан аркы изилдөөлөр үчүн негиз түзөт.

Адабияттар тизмеси:

1. Kulueva, S. R., Rayimberdieva, Z. K., Maksytova, B. T., Nuralieva, S. A., & Paibekova, S. T. (2023). ESG initiatives for the managed development of light industries in the regions of Kyrgyzstan. In E. G. Popkova (Ed.), *Smart green innovations in Industry 4.0*

for climate change risk management (Environmental Footprints and Eco-design of Products and Processes). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28457-1_50

2. Bekmuratov, A., Myrzaibraimova, I., Mamashov, K., Raimberdiev, B., & Tookeeva, D. (2024). Impact of leasing transactions on business development in Kyrgyzstan. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Economics”, 11(3), 21–33. <https://doi.org/10.52566/msu-econ3.2024.21>

3. Кыргыз Республикасынын Улуттук эсептери. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. <https://stat.gov.kg/en/statistics/nacionalnye-scheta/>

4. Кыргыз Республикасынын ишканаларынын каржысы 2019–2023. (2024). Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. <https://www.stat.gov.kg/en/news/podgotovlena-k-pechati-statisticheskaya-publikaciya-finansy-predpriyatij-kyrgyzskoj-respubliki-2019-2023/>

5. Негизги экономикалык көрсөткүчтөр: Негизги капиталга инвестициялар. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. <https://stat.gov.kg/en/opendata/category/2228/>

6. Кыргыз Республикасынын жарандык бюджети. (2017). Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги. <https://www.minfin.kg/storage/files/shares/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/9ec590a16de7e7f2c6f150702712b847.pdf>

7. Лизинг секторундагы тобокелдиктерди баалоо боюнча жумушчу жыйын. (2025). Кыргыз Республикасынын Экономика жана соода министрлигинин алдындагы Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызматы. <https://fsa.gov.kg/2025/08/11/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%8F-%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B0-%D0%BF%D0%BE->

[%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BC-%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%80%D0%B8/](https://fsa.gov.kg/2025/08/11/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%8F-%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B0-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BC-%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%80%D0%B8/)

8. Финансылык көзөмөл кызматынын ишинин жыйынтыктары жөнүндө отчеттор. Кыргыз Республикасынын Экономика жана соода министрлигинин алдындагы Финансылык рынокту жөнгө салуу жана көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызматы. <https://fsa.gov.kg/o-gosfinnadzore/otchety-ob-itogoh-deyatelnosti-gosfinnadzora/>